

SKAISTĖ ALEKSANDRAVIČIŪTĖ

ŽVILGSNIS Į SAKY TINĖS ŽINIASKLAIDOS KALBĄ

Populiariosios kultūros, kuriai priklauso ir šiuolaikinė žiniasklaida, tyrėjai pažymi, kad sakytinė žiniasklaidos kalba yra labiau orientuota ne į taisykles, o į funkciją ir kontekstą (Fiske 2008: 99). Pastaraisiais dešimtmečiais pastebimas žiniasklaidos kalbos artėjimas prie laisvosios vartosenos, bandoma atsikratyti oficialaus ir formalaus tono, keičiant ją gyvu, daugiafunkcišku, dinamišku, dažniausiai dialoginiu, spontanišku ir ekspresyviu kalbėjimu (Kristiansen 2003: 67; Tamaševičius 2009, 2010; Vaicekauskienė 2010, 2011). Prieš leidžiantis į tolesnes diskusijas apie viešosios sakytinės kalbos paprastėjimą¹ (arba, kaip teigiama, prastėjimą) ir jo sąsajas su žurnalistų požiūriu į kalbą, tikslinga pasiaiškinti esamą sakytinės žiniasklaidos vartosenos padėtį.

Darbuose, kuriuose vienaip ar kitaip nagrinėjama viešoji sakytinė kalba, pastebima, kad pokalbių ir diskusijų laidų vartoseną artėja prie šnekamojo stiliaus ir neretai įgyja jo bruožų, padaugėja nenorminių lyčių, tarmybių, žargono vartojimo, įvairių formų trumpinimų, pertarų ir kitokių kalbinių vienetų, kurių prigimtį, kaip teigiama, sunku nusakyti (Dabašinskienė 2009: 109; Miliūnaitė 2006: 24). Vis dėlto toks bendro pobūdžio apibūdinimas, šio straipsnio autorės manymu, neatskleidžia stilistinės pokalbių laidų vartosenos įvairovės ir nesuteikia pakankamai duomenų tolesnėms išvadoms apie laidos pobūdžio, kartu ir adresato, įtaką sakytinei viešajai vartosenai. Tuo grindžiamas šio straipsnio aktualumas, kuriame, remiantis 2009–2010 m. atlikto kokybinio mikrosociolingvistinio sakytinės viešosios vartosenos tyrimo² rezultatų analize, siekiama išryškinti keletą publicistinių ir pramoginių laidų vartosenos skiriamųjų požymių.

Tirta dviejų skirtingo pobūdžio pokalbių laidas (pramogines ir publicistines) vedančių, kalbinių pasirengimą turinčių žurnalistų kalbėsena pagal specialų metodą atrinktose jų vedamose TV pokalbių laidose. Nagrinėti keturi kintamieji: vienaskaitinių kreipimosi formų vartoseną (pragmatinis aspektas), gramatinių formų trumpinimas (morfologinis aspektas), pertarų vartoseną (diskurso aspektas), šnekamajai kalbai būdingos leksikos vartoseną (leksinis aspektas). Manyta, kad pramoginės laidos vedėjas turėtų kalbėti paprastesne kalba nei akademinė auditorijai skirtos ir visuomeninius klausimus nagrinėjančios publicisti-

¹ Iš čia ir šiame straipsnyje vartojama sąvoka *paprastoji kalba* (angl. *ordinary language*) – mažiau oficiali, kasdieni vartosenai artimesnė bendrinė kalba (daugiau žr. Vaicekauskienė 2010, 2011). Apie viešosios sakytinės kalbos paprastėjimo polinkius yra rašęs ir Giedrius Tamaševičius (2009).

² Straipsnis parengtas pagal straipsnio autorės tyrimą (Aleksandravičiūtė S. 2010: *Sakytinės viešosios kalbos tyrimas: kalbinės elgsenos ir nuostatų santykis*. Bakaluro darbas, Vilniaus universitetas).

nės laidos vedėjas. Tyrimo medžiagą sudarė šešios TV laidos (kiekvieno žurnalisto po tris), transliuotos tarp 2009 m. lapkričio ir 2010 m. kovo, iš viso išrašyta apie 2,5 val. trukmės sakytinės viešosios kalbos medžiagos. Paminėtina, kad skiriasi laidų trukmė: publicistinė laida, atmetus reklamai skirtą laiką, trunka apytikriai 20–25 min., o pramoginė – apytikriai 1 val. 10–20 min., tačiau tirto pramoginės laidos vedėjo pokalbiai laidoje užima apie 30 min., todėl lyginamasis pagrindas laikytinas pakankamu.

Straipsnyje kiek daugiau dėmesio skirta vienaskaitinių ir daugiskaitinių kreipimosi formų kaitai ir morfologiniam gramatinių formų trumpinimui aptarti, kurie išsamesnio nagrinėjimo nusipelno dėl keleto priežasčių. Pirmiausia šie du reiškiniai yra glaudžiai susiję – pasirinkimas į pašnekovą kreiptis vienaskaita ar mandagumo daugiskaita lemia pozicijų, kuriose galimas gramatinių formų trumpinimas, skaičių. Negana to, pastebėta, kad ne tik kreipimosi formų pasirinkimas, bet ir polinkis trumpinti gramatinės formas priklauso nuo pasakymo adresato. Be to, tyrimas atskleidė naujų, išsamiau dar nenagrinėtų gramatinių formų trumpinimo sąsajų su interakcijos pobūdžiu, t. y. monologinio ar dialoginio (poliloginio) kalbėjimo situacija.

1. TELEVIZIJOS LAIDŲ SOCIOLINGVISTINĖS YPATYBĖS

Žiniasklaidoje, ypač sakytinėje, veikia dvipusis ryšys. Užsienio sociolingvistų darbuose pažymima, kad žiniasklaida formuoja kultūros ir visuomenės įvaizdžius, tarp jų ir kalbos etaloną, kuria ir palaiko tam tikras kalbos vartotojų nuostatas (Garrett 2001: 629; Billings, Giles 2004: 187–188). Kita vertus, žurnalistai ne tik formuoja auditorijos kalbinius įpročius, bet ir patys savo kalba taikosi prie žiūrovų ar klausytojų kalbos³. Siekis patenkinti skirtingos auditorijos poreikius lemia žiniasklaidos heterogeniškumą – skiriasi tiek raiškos formos, tiek stilistinės įvairių žiniasklaidos rūšių ypatybės, lemiančios konkretaus kalbos kodo pasirinkimą. Be to, kaip pažymi Loreta Vaicekauskienė (2011) nagrinėdama sakytinės žiniasklaidos veikėjų kalbines nuostatas, skiriasi ne tik įvairių žanrų laidų kalba, bet ir patys kalbėtojai, o šiuos skirtumus lemia laidų pobūdis ir adresatas.

Tiesa, svarbu patikslinti adresato sąvoką, ypač kalbant apie televiziją, nes vienas išskirtinių televizijos pokalbių laidų bruožų yra nevienalytis adresatas (apie dvigubą TV laidų kontekstą taip pat žr. Hedin 2002: 122). Tai puikiai iliustruoja tyrimo medžiagoje užfiksuotas autentiškas laidos vedėjo kreipimasis „Televizijos žiūrovai, pritraukite!“, kuriuo siekta atkreipti žiūrovų dėmesį, tačiau paliepimas priartinti kamerą adresuotas laidos operatoriams. Apskritai laidos vedėjų pasakymai gali būti adresuoti šioms adresatų grupėms: a) laidos žiūrovams namuose; b) laidos žiūrovams studijoje (jei tokių esama); c) laidoje vykstančio pokalbio ar diskusijos dalyviams; d) kitiems laidos vedėjams (jei tokių esama); e) laidos darbuotojams, pavyzdžiui, operatoriui ar prodiuseriui. Pasakymai gali būti adresuoti tiek kuriam nors konkrečiam adresato

³ Angl. šis reiškinys vadinamas *audience design*, daugiau žr. Spolsky 1998: 41–42; Holmes 2008; N. Coupland 2007: 58–62.

tipui, tiek tuo pačiu metu gali būti kreipiamasi į kelias adresatų grupes. Siekiant šio tokio aiškumo, straipsnyje skiriamos *adresato* ir *pašnekovo* sąvokos, t. y. laidoje vykstančio pokalbio ar diskusijos dalyviai vadinami *pašnekovais*, o *adresatas* vartojamas ten, kur turima omenyje tikslinė laidos auditorija ar reikalingas bendresnis įvardijimas.

Bendrosios tirtų laidų ypatybės. Tyrimui pasirinktos dvi tipiškais laikytinos skirtingo pobūdžio televizijos pokalbių laidos – viena publicistinė (toliau žymima – M), kita pramoginė (N⁴). Pagal populiarumą tirtos laidos panašios, abi transliuotos geriausiu laiku – vakarais, kai televizijos žiūrimumas yra didžiausias. Tipiškais pasirinktos laidos laikytinos dar ir todėl, kad jų vedėjai yra ilgametę darbo patirtį turintys profesionalai ir pagal amžių bei išsilavinimą atitinka tipiško lietuviškos žiniasklaidos veikėjo paveikslą (daugiau žr. Vaicekauskienė 2011). 32-ųjų metų amžiaus publicistinės laidos vedėjo M darbo žiniasklaidoje patirtis yra 12 metų, 38-erių metų amžiaus pramoginės laidos vedėjo N – 16 metų. Abiejų laidų vedėjai yra studijavę žurnalistiką ir turi kalbinį pasirengimą. Respondentų profesionalumas ir ilgametę darbo viešojoje erdvėje patirtis leidžia laikyti juos profesionaliais kalbos vartotojais ir atskirti nuo eilinių (naiviųjų) kalbos vartotojų, manant, kad jie sąmoningai, o ne dėl neišmanymo, eteryje renkasi vieną ar kitą kalbos kodą (apie komunikacinę žurnalistų kompetenciją žr. *ten pat*).

Toliau trumpai aptartos stilistinės laidų ypatybės, kurias lėmė skirtingas laidų pobūdis, tikslinė auditorija ir tematika (1 lentelė).

1 lentelė. Tirtų laidų ypatybės: žanras, tikslinė auditorija, tematika

Žurnalis-tas	Transliacijos laikas	Laidos žanras	Tikslinė laidos auditorija	Laidos tematika
M	Kasdien, vakare	Publicistinė pokalbių laida	Labiau akademinė auditorija	Politinės ir visuomeninio gyvenimo aktualijos
N	Sekmadienio vakarais	Pramoginė pokalbių ir situacijų laida	Įvairaus išsilavinimo ir amžiaus auditorija	Pramogų pasaulio dalykai, humoras, pokalbiai su žinomais asmenimis

Žurnalisto M publicistinė pokalbių laida skirta labiau akademinėi, išsilavinusiai auditorijai, kuriai rūpi politinės ir visuomeninės aktualijos. Pagrindinės laidos funkcijos – pranešimo ir poveikio, laidoje pateikiami faktai apie nagrinėjamą temą ir pašnekovo, eksperto ar tiesioginio aptariamųjų įvykių dalyvio, vertinimas. Studijoje kuriama formali, kiek įpareigojanti aplinka – apipavidalinimas minimalistinis, vyrauja pilki tonai, pokalbio dalyviai sėdi prie stalo, dažniausiai vilki oficialiais drabužiais. Tiesa, atkreiptinas dėmesys į tai, kad laidos vedėjas paprastai nedėvi švarko, vilki tik

⁴ Laidų pavadinimai ir žurnalistų pavardės etiško sumetimais, laikantis konfidencialumo straipsnyje užkoduotos.

marškiniais. Mažiau oficiali, nei panašaus pobūdžio laidose įprasta, žurnalisto apranga galėtų būti vertinama kaip tam tikra laisvumo išdava.

Žurnalisto N pramoginėje pokalbių ir situacijų laidoje, skirtoje įvairesnei auditorijai, paprastai su humoru kalbama apie pramogų pasaulio dalykus, kalbinami visuomenei gerai žinomi asmenys – politikai, pramogų pasaulio atstovai, intelektualai. Panašaus pobūdžio laidose ryški kalbos aktualizacija, vyrauja poveikio ir paprasto bendravimo funkcija. Laidos studijoje kuriama neformali aplinka, kiek primenanti namų aplinką, gausu populiariosios kultūros elementų, blizgių, akį traukiančių detalių. Pokalbis vyksta sėdint ant sofos ar spalvotų fotelių, vedėjų (jų esama trijų, tačiau šiame darbe tiriama tik vedėjo N kalba) drabužiai kasdieniškesni, laisvo stiliaus, pašnekovų – įvairuoja, priklausomai nuo jų padėties visuomenėje.

Tirtų laidų pasiskirstymas pagal kalbintus pašnekovus. Konkrečios laidos tyrimui buvo atrinktos pagal specialų metodą atsižvelgiant į sociolingvistines laidose kalbintų pašnekovų ypatybes. Tokia laidų atranka sudarė galimybes ne tik tarpusavyje palyginti publicistinės ir pramoginės laidų vedėjų kalbą, bet ir patyrinti, kiek skirtingo pobūdžio laidų vedėjai taikosi prie savo pašnekovo ir yra veikiami kitų pokalbio situacijos dalykų.

Siekiant tarpusavyje palyginti skirtingo pobūdžio laidų vartoseną, bandyta kiek įmanoma labiau suvienodinti pašnekovo poveikį, todėl tyrimui buvo pasirinkta po dvi kiekvieno žurnalisto laidas, kuriose kalbinami tie patys viešai gerai žinomi asmenys – 2009 m. viduryje politinę karjerą pradėjęs pramogų pasaulio atstovas (toliau VYR2) ir gerai žinomas liberalių pažiūrų politikas, iš politikos pasitraukęs 2009 m. pabaigoje (VYR3). Galima pasidžiaugti, kad net ir atsižvelgiant į laidų prieinamumą internete pavyko atrinkti tokias žurnalistų M ir N laidas, kuriose VYR2 ir VYR3 socialinis vaidmuo ir statusas laidos filmavimo metu buvo tas pats – VYR2 buvo neseniai netekęs aukštų pareigų, o VYR3 apskritai pasitraukęs iš politikos.

Norėta iširti ir tai, kiek žurnalistų kalbai gali turėti įtakos pašnekovas (t. y. sukurti vertikalųjį lyginamąjį pagrindą), todėl į tyrimo imtį įtraukta dar po vieną laidą, kurioje kalbinami pagal laidos pobūdį kiek neįprasti pašnekovai. Žurnalisto M laida, kurioje dalyvavo du viešo kalbėjimo patirties ir specialaus pasirengimo neturintys visuomenės atstovai, eiliniai žmonės (moteris – MO1 ir vyras – VYR1), ir laida, kurioje žurnalistas N kalbino garbaus amžiaus žinomą visuomenės veikėją, intelektualą, ilgametį

2 lentelė. Tirtų laidų pasiskirstymas pagal pašnekovų socialinį statusą ir amžių

Pašnekovų socialinis statusas	M	N	Pašnekovų amžius
Visuomenės atstovai, paprasti kalbėtojai (MO1, VYR1)	MMOVYR1	–	25–35 metų
Žinomas pramogų pasaulio atstovas, politikas (VYR2)	MVYR2	NVYR2	42 metai
Žinomas politikas (VYR3)	MVYR3	NVYR3	42 metai
Žinomas intelektualas (VYR4)	–	NVYR4	78 metai

akademines laidos vedėją (VYR4). Tirtų laidų pasiskirstymas pagal pašnekovų socialines ypatybes matyti 2-oje lentelėje.

Žurnalistų kalba tarpusavyje lygintina laidose, kuriose dalyvavo VYR2 ir VYR3, o kiekvieno kalbos ypatybės atskirai – pagal tai, kaip taikomasi prie pašnekovo. Kraštutiniai atvejai, MOVYR1 ir NVYR4, į tyrimo imtį įtraukti sąmoningai. Tikėtasi, kad žurnalistas M su pašnekovais VYR1 ir MO1 turėtų kalbėti paprastesne kalba, o žurnalisto N atveju manyta, kad pašnekovo VYR4 socialinis statusas ir amžius turėtų lemti oficialesnį ir bendrinei kalbai artimesnį žurnalisto kalbos kodą.

2. PRAMOGINIŲ IR PUBLICISTINIŲ LAIDŲ VARTOSENOS SKIRTUMAI

Kokybinė išrašytos medžiagos analizė leido išskirti keturis paprastosios kalbos kintamuosius – tai vienaskaitinių kreipimosi formų vartoseną, žodžių gramatinių formų trumpinimas, pertarų vartoseną ir šnekamajai kalbai būdingos leksikos vartoseną. 3-ioje lentelėje pažymėta, kuriam kalbos aspektui kiekvienas iš šių kintamųjų priklauso ir kiek sąmoninga yra jų atranka šnekos sraute.

3 lentelė. Paprastosios kalbos kintamieji

Kintamieji	Kalbos ir kalbėjimo aspektas	Pagal atrankos sąmoningumą
Šnekamajai kalbai būdinga leksika	leksinis	labiau sąmoningai kontroliuojama
Pertarai	diskurso	labiau nesąmoninga
Vienaskaitinės kreipimosi formos	pragmatinis (mandagumo raiška)	labiau sąmoningai kontroliuojama
Žodžių gramatinių formų trumpinimas	morfologinis	labiau nesąmoninga

Pagal šiuos aspektus atlikta funkcinė situacinė medžiagos analizė leido apibūdinti vartosenos skirtumus publicistinio ir pramoginio pobūdžio pokalbių laidose. Darbe laikytasi prielaidos, kad skirtingo pobūdžio laidų vedėjų kalba turėtų ryškiau skirtis pagal sąmoningai pasirenkamų kintamųjų vartoseną, o pagal atranką labiau nesąmoningų kintamųjų vartoseną galėtų būti būdinga abiem tiriamiesiems. Žiūrėta, kiek tirtų žurnalistų vartosenos ypatybės galėjo lemti laidos adresatas, pašnekovas ir komunikaciniai tikslai.

2.1. ŠNEKAMAJAI KALBAI BŪDINGOS LEKSIKOS VARTOSENĄ (LEKSNIS ASPEKTAS)

Publicistinės laidos vedėjo kalboje stilistiškai žymėti leksiniai vienetai vartoti palyginti retai, daugiausia užrašyta visuotinai paplitusių ir dėl dažno vartojimo viešojoje erdvėje aktualizuotos kalbos ypatybes praradusių vaizdingų pasakymų (*bravūriškas*

galvų kapojimas, karstų akcijos, naktinis mokesčių perversmas, šeimyninis rangos metodas).

Pramoginės laidos vedėjo kalba turi daugiau individualaus stiliaus požymių, jai būdingi frazeologizmams artimi vaizdingi pasakymai, nevengta jaunimo žargonu elementų. Šio žurnalisto kalboje pastebėta sąsajų tarp šnekamajai kalbai būdingos leksikos vartojimo ir adresato – stilistiškai žymėtų leksinių vienetų vartosenai turėjo įtakos asmeninis santykis su pašnekovu, socialinis statusas ir galbūt amžius.

Daugiau ekspresyvesnių, jaunimo žargonui būdingų šnekamosios kalbos elementų (*Kat!* – angl. „Cut!“, *šoumenas, vateva* – angl. „whatever“, *žiauriai linksma* – „labai linksma“, *kietas charakteris* – „neperkalbamas, užsispyręs“, *kiekvieną kartą žvengiu* – „juokiuosi“, *takelis* – „kokaino dozė“) žurnalistas N vartojo kalbėdamas su ilgamečiu savo kolega, pramogų pasaulio atstovu VYR2, kuris tik palyginti neseniai pradėjo politiko karjerą. Kalbėdamas su ilgesnę darbo politikoje patirtį turinčiu VYR3, žurnalistas N buvo linkęs rinktis mažiau ekspresyvius šnekamosios kalbos elementus – frazeologizmus ar frazeologizmams artimus vaizdingus pasakymus (*kvėpuoti pilna krūtine, prispausti prie sienos, sirgti valdžios liga, viskas po kojom*), nors su pašnekovu VYR3 žurnalistą N taip pat sieja draugiški ryšiai. Laidoje su gerai žinomu žurnalistu ir visuomenėje laikomu eruditu VYR4 laidos vedėjo N kalba leksikos požiūriu buvo palyginti neutrali, mažiau ekspresyvi nei kitais atvejais. Panašu, kad taikydamasis prie pašnekovo žurnalistas sąmoningai vartojo leksiniu aspektu oficialesnį kalbos kodą, pasitaikė ir pasitaisymų (a), ir komunikacinių „nesusipratimų“ (b):

- a) NVYR4: Aš visiškai neseniai, ant to **užsi-užtaikiau** [*užsiroviau*].
- b) N: Begalinėse platybėse, daug žadančiose akiratį plečiančiose interneto platybėse, galima rasti daugybę dalykų apie visus mus. Čia yra, kaip juos vadinti, kalambūrai.

VYR4: **Blogai**⁵.

N: Ne, nėra **blogai**.

VYR4: Ne, ne **blogai**, **blogai**.

N: Ne, tai yra ne **blogai**, bet čia yra kas sukurta, sakysim, apie jus.

Įdomu, kad laidų pasiskirstymas pagal šnekamajai kalbai būdingų leksinių elementų kiekį sutapo su metodinėmis medžiagos atrankos prielaidomis apie paprastosios kalbos elementų pasiskirstymą priklausomai nuo pašnekovo. Tai liudija, kad žymėtų leksinių priemonių vartojimas sakytinėje kalboje yra ne tik labiausiai sąmoninga kalbinė elgsena, bet ir vienas iš lengviausiai klausytojui pagavių aspektų, leidžiančių spręsti apie vartosenos oficialumo ar laisvumo laipsnį.

⁵ Čia ir kituose pavyzdžiuose pabraukimas žymi reikšmingus dalykus pastebėtiems ir pavyzdžiuose pajuodintu šriftu išskirtiems reiškiniams aiškinti. Konkrečiu atveju pabraukimas žymi kirčiuotą skiemenį.

2.2. PERTARŲ VARTOSENA (DISKURSO ASPEKTAS)

Pagal pertarų vartosenos polinkius tirtų skirtingo pobūdžio laidų vedėjų kalba išsiskyrė palyginti nedaug, vartosenos sąsajų su adresatu nepastebėta. Tai aiškintina pertarų, ypač garsinių, paskirtimi šnekos sraute – užpildyti galvojimui skirtas pauzes ar išlaikyti teisę kalbėti, – ir tuo, kad pertarų vartoseną spontaniškos šnekos sraute yra bene sunkiausia sąmoningai kontroliuoti⁶. Išsamiau panagrinėjus pertarų vartojimą žurnalisto M kalboje paaiškėjo, kad pertarų kiekybė tirtose šio žurnalisto laidose ne vienoda, tačiau, tikėtina, kad tuos skirtumus bus lėmęs ne adresatas, o emocinės, psichologinės priežastys, kaip padidėjusi emocinė įtampa ar nuovargis, ir interakcijos dalykai, kaip išankstinis pasiruošimas kalbai ar pokalbio dalyvių skaičius⁷. Daugiausia pertarų, garsinių ir žodinių, pavartota MMOVYR1 laidoje, kurioje dalyvavo du pašnekovai. Pertarų šnekos sraute padažnėjo antroje laidos pusėje, būtent čia užrašytas vienintelis atvejys, kai žurnalistas M pavartojo nenorminį pertarą *nu*. Tokie rezultatai nestebina, nes polilogą suvaldyti yra sunkiau nei dialogą, ypač jei pašnekovai neturi viešo kalbėjimo patirties.

Pramoginės laidos vedėjas N vartojo ne daugiau, o įvairesnių pertarų nei publicistinės laidos vedėjas, pavyzdžiui, jo kalbai būdinga dalelių *na* ir nenorminės *nu* kaita, nenorminis *jo*. Žurnalisto N kalbai būdingi ir veiksmažodiniai pertarai *sakysim*, *klausyk(it)*, kuriais, manytina, kaip ir žurnalisto M kalboje dažnu pertaru *ar ne*, siekta atkreipti pašnekovų dėmesį, be to, sukurti bendrumo atmosferą, identifikuotis su adresatu.

2.3. VIENASKAITINIŲ IR DAUGISKAITINIŲ KREIPIMOSI FORMŲ KAITA (PRAGMATINIS ASPEKTAS)

Pastarųjų metų mandagumo raiškos viešajame sakytiniame diskurse tyrimai leidžia teigti skirtį tarp publicistinio ir pramoginio pobūdžio laidų esant pagrindiniu veiksniu, lemiančiu vienaskaitinių ir daugiskaitinių kreipimosi formų pasirinkimą. Publicistinėse laidose linkstama nuosekliai vartoti socialinį atstumą išlaikančias daugiskaitines kreipimosi formas, o pramoginėse laidose vienaskaitinės ir daugiskaitinės kreipimosi formos konkuruoja priklausomai nuo sociolingvistinių pašnekovo ypatybių, kaip „adresanto ir adresato amžiaus santykis, pažinties laipsnis, socialiniai vaidmenys, kuriems gali turėti įtakos ir išsilavinimas, socialinis statusas“ (Girčienė 2009: 231). Šiame straipsnyje laikomasi prielaidos, kad išvardytos pašnekovo ypatybės daro

⁶ Kad pertarai yra „nevalingai ar dėl įpročio įterpiami į sakinį, sakinyje ir to paties kalbėtojo tekste besikartojantys“, mano ir G. Akelaitis (2002: 55). Tą patvirtina ir 2009 m. Lietuvių kalbos institute vykdyto ir Valstybinio mokslo ir studijų fondo paremta projekto „Baltų sociolingvistika (*BalSoc*): kalbinė visuomenės savimonė Lietuvoje ir Latvijoje“ interviu medžiaga, kur žurnalistas M apie savo dažnai vartojamą garsinį pertarą *eee* atvirai pripažino, kad šį įprotį jam pakeisti yra itin sunku, ir tikisi, kad nuolatiniai jo laidos žiūrovai tai vertina atlaidžiai.

⁷ Pasak dialoginę kalbą nagrinėjusios Inetos Dabašinskienės, „pokalbis ar dialoginė kalba priklauso nuo situacijos, temos, pokalbio dalyvių, jų skaičiaus ir kitų kalbinių ir nekalbinių veiksnių“ (Dabašinskienė 2008: 109). Apie polinkį konfliktinėse, į ginčą panašėjančiose situacijose pereiti nuo bendrinės kalbos prie paprastosios kalbos rašo ir čekų žiniasklaidos tyrėja Tora Hedin (2002: 130).

įtaką ne tik kreipimosi formų, bet ir kalbos kodo pasirinkimui, todėl ir kiti žurnalistų vartosenos aspektai aiškinami atsižvelgiant į šiuos sociolingvistinius veiksnius.

Atlikus žurnalistų M ir N kalbos jų vedamose laidose analizę išryškėjo kreipimosi formų atrankos skirtumai (4 lentelė).

4 lentelė. Kreipimosi formų pasiskirstymas tirtose laidose

Pašnekovų socialinis statusas	M	N	Pašnekovų amžius
Visuomenės atstovai, paprasti kalbėtojai (MO1, VYR1)	<i>Jūs</i>	–	25–35 metai
Žinomas pramogų pasaulio atstovas, politikas (VYR2)	<i>Jūs</i>	<i>Tu / jūs</i>	42 metai
Žinomas politikas (VYR3)	<i>Jūs</i>	<i>Tu / jūs*</i>	42 metai
Žinomas intelektualas (VYR4)	–	<i>Jūs</i>	78 metai

Žurnalistas M visais atvejais į pašnekovus kreipėsi daugiskaitiniu įvardžiu *jūs* ir kalbėdamas apie pašnekovus ar į juos kreipdamasis vartojo veiksmažodžių daugiskaitos antrąjį asmenį. Verta paminėti, kad viename iš *BalSoc* projekto⁸ interviu vienas iš tyrimo respondentų užsiminė, kad žurnalistas M asmeniškai pažįsta pašnekovą VYR2, tačiau jį kalbindamas viešai vis tiek vartoja daugiskaitines kreipimosi formas:

Ir, M⁹, pavyzdžiui, labai gerai, man labai patiko. Jis šnekino VYR2, na, savo chebra, ane, ir vis tiek jie sakė vienas kitam sakė „jūs“, nes tai yra eteris ir niekam neįdomu, kad tu čia kartu, reiškia, kur tu ten, ką tu kartu veikei.

Panašu, kad publicistinės laidos vedėjo M kreipimosi į adresatą formų atrankai lemiamą įtaką turėjo laidos pobūdis, o amžiaus santykio, pažinties laipsnio ar socialinių vaidmenų nepaisyta. Pramoginio pobūdžio laidos vedėjo kalboje daugiskaitinių ir vienaskaitinių kreipimosi formų atranka įvairavo atsižvelgiant į visus tris išvardytus veiksnius, todėl aptartina išsamiau.

Kreipimosi formų atranka pagal amžių. Nuosekliai ir be išimčių daugiskaitines kreipimosi formas žurnalistas N vartojo kalbėdamas tik su VYR4, panašu, kad tai lėmė amžiaus santykis, įtakos galėjo turėti ir socialinis statusas. Įdomu, kad laidos svečias VYR4 laidos pradžioje pirmiausia pasirinko vienaskaitinę kreipimosi formą (2), tačiau laidos vedėjui N pavartojus daugiskaitinę formą (5) taip pat prie jos perėjo (6 ir 8). Jei sakydama „žinot“, VYR4 galėjo kreiptis ir į laidos vedėją, ir į žiūrovus kartu (6), tai (8) kreipimosi adresatas neabejotinai yra konkretus – laidos vedėjas:

(1) N: Ponai ir ponios – [Vardas Pavardė]!

(2) VYR4: Labas, [Vardas], nešaudyk manęs, prašau.

⁸ Daugiau apie projektą žr. S. Aleksandravičiūtė, L. Vaicekauskienė 2010: Projektas *BalSoc* – lietuvių ir latvių bendradarbiavimo rezultatai. – *Gimtoji kalba* 1 (511), 19–24.

⁹ Cituojama iš projekto *BalSoc* interviu medžiagos, minimi asmenys atitinkamai užkoduoti pagal šiame darbe vartojamus sutrumpinimus.

- (3) N: Labas vakaras.
- (4) VYR4: [...]
- (5) N: Čia dar niekis. Kaip **jums** sekasi?
- (6) VYR4: Oi, **žinot**, geriau negu aš maniau, kad gali sektis sulaukus septyniasdešimt aštuonerių metų.
- (7) N: [Vardas], aš kažkada žiūrėdamas **jūsų** laidą sau pateikiau klausimą...
- (8) VYR4: **Jūs** žiūrėjot laidą? **Jūs** profesionalas.

Toliau pokalbyje pašnekovas VYR4 laikėsi daugiskaitinių kreipimosi formų, kaip ir laidos vedėjas N, tačiau artėjant laidos pabaigai vėl perėjo prie vienaskaitinės formos.

Kreipimosi formų atranka pagal pažinties laipsnį. Žurnalisto N kalboje pažinties laipsnis lėmė vienaskaitinių kreipimosi formų *tu* ir veiksmožodžių vienaskaitos antrojo asmens vartojimą laidoje NVYR2 ir NVYR3. Asmeninis santykis ir tam tikras familiarumo laipsnis buvo tiesiogiai įvardytas abiejų laidų pradžioje, plg.:

- a) NVYR3: Ką dabar **veiki** iš tikrųjų? Aš atsiprašau, kad sakau, [Vardas], tu. Mes esam buvę kursioakai ir todėl aš leidžiu sau familiarumą tam tikrą.
- b) NVYR2: Taip. Kaip **jūsų** žmona, vaikai? [...] Gerai, [Vardas], dabar man klausimas iš karto. Niekam ne paslaptis ir mes nemeluosim žiūrovams, kad mes gerai pažįstami. Kaip man dabar kalbėti su **tavim**? Atsiprašau iš karto, kad kalbu tu.

Laidoje NVYR2 buvo nusistatytas dar didesnis familiarumo laipsnis, N ir VYR2 susitarė kreiptis vienas į kitą pravardėmis, taip rodydami, kad pereita nuo *vieša* prie *privatu*, netgi buitiška:

VYR2: **Dariau**, sakyk man **Valiau**¹⁰.

N: **Valiau**, sakyk man **Darka**.

Pastebėta, kad laidų pradžioje apsibrėžtu familiariu santykiu žurnalistas N buvo linkęs remtis prirėikus atsiprašyti už įžeidžiais palaikytinus savo pasakymus:

- a) NVYR2: **Valiau**, tai buvo juokas. [Apie palyginimą su autoritarinio režimo atstovu]
- b) N: [Vardas], pasakyk man kaip vyras vyrui.

VYR3: Taip.

N: Kaip kursioakas kursioakui.

VYR3: Taip.

¹⁰ Vardai pakeisti, tačiau sąskambis išlaikytas.

N: Būdamas užsienyje, smalsumo vedamas...

VYR3: Ar nebuvo raudonųjų žibintų kvartale?

Nepatogioje situacijoje, nagrinėjant nepatogią temą, pažinties laipsnio poveikis sumažėja, ima labiau veikti socialinio statuso dalykai. VYR3 kalbėdamas apie politiškai opų homoseksualų teisių klausimą perėjo prie daugiskaitinių kreipimosi formų (galbūt norėdamas savo oficialią poziciją adresuoti ne tik žurnalistui N, bet ir TV laidos žiūrovams), laidos vedėjas N laikėsi vienaskaitinės kreipimosi formos, tačiau vieną kartą pavartojo ir daugiskaitinę¹¹:

NVYR3: Ir mes juk žinome, kaip ir minėjot, ten tokia Berlyne ar Londone, ar vateva [angl. *whatever*], Amsterdame tai yra daugiausiai leidžiama.

Šiame pavyzdyje iš dalies galime kalbėti apie socialinio vaidmens įtaką, nes pašnekovas VYR3 reiškė oficialią savo poziciją ir kalbėjo ne kaip privatus, o viešas asmuo – politikas. Daugiskaitinė kreipimosi forma šiuo atveju gali būti sietina ir su pragmatikos teorijoje žinoma įvaizdžio saugojimo strategija (daugiau Hilbig 2009: 22–29) arba su polinkiu taikytis prie pašnekovo kalbos (daugiau apie akomodaciją žr. Spolsky 1998: 42–43).

Kreipimosi formų atranka pagal socialinį vaidmenį. Socialinių vaidmenų poveikis žurnalisto N kreipimosi formų atrankai gana ryškus. Pašnekovų VYR2 ir VYR3 socialinių vaidmenų daugiasluoksniškumas lėmė vienaskaitinių ir daugiskaitinių kreipinių formų kaitą tirtose laidose. Užrašyta nemažai atvejų, kai daugiskaitinės kreipimosi formos pavartotos, kur buvo aiškiai žaidžiama socialiniais vaidmenimis, imituojamais oficialus (a) ir / ar iškilmingas kalbėjimas (b, c).

a) N: [Vardas], padarom taip – ar galį dabar įsivaizduoti, jog **tu esi prezidentas** ir dabar yra Kalėdų metas?

VYR2: **Jūs** neviršysit savo galių?

N: Mes – ne, ar **jūs** neviršysit? Dabar yra Kalėdų metas ir **jūs** sakot tautai šventinį pranešimą. VYR2: [...]

N: Įsivaizduojate, kaip nauji metai. Palaukite truputį. Taip. Čia dėl tokios, dėl kalėdinės dvasios. Pasiruošę, ponas prezidente?

b) NVYR3: [Vardas], visos mūsų filmavimo grupės, visų darbuotojų vardu, visų mūsų pažįstamų žmonių vardu, mes norime **Jums** pareikšti didelę užuojautą netekus darbo.

¹¹ Kadangi šiuo atveju daugiskaitinė kreipimosi forma buvo pavartota ne dėl su socialinių vaidmenų kaita pokalbyje susijusios stilistinės motyvacijos, 4-oje lentelėje atitinkamame laukelyje daugiskaitinė kreipimosi forma pažymėta žvaigždute.

c) N: Žvaigždžių mes, kaip matote, turime daug, ir, mano asistente, prašau, sukite ratą.
VYR2: [...]

N: Sukite, prašau, sukite.

Matyti, kad daugiskaitinės kreipimosi formos žurnalisto N laidose buvo labiau sąmoningai motyvuotos, o ten, kur leido pažinties laipsnis ar asmeninis santykis, vartotos vienaskaitinės kreipimosi formos.

2.4. GRAMATINIŲ FORMŲ TRUMPINIMAS (MORFOLOGINIS ASPEKTAS)

Kai kurių trumpųjų kalbos dalių formų vartoseną yra viena iš ryškiausių šnekamojo stiliaus ypatybių (Miliūnaitė 2009: 14). Trumposios gramatinės žodžių formos neutraliais ir nežymėtais variantais laikytinos ir sakininėje kalboje apskritai, o ilgąsias reikėtų suvokti kaip pastangą kalbėti oficialiau (Girdenis, Rosinas 1983: 67–69):

Menkindami funkcinis kalbos stilius, autoriai tarpais užmiršta ir rašomosios bei šnekamosios kalbos skirtingumą. Pavyzdžiui, jie tvirtina, kad „neutralioje literatūrinėje kalboje ilgosios formos vis dėlto dar tebėra pagrindinės“, nors ir patys, išgirdę ką klausiant „Ar jūs Vilniuje gyvenate?“, tikriausiai palaikytų klausėją pedantu ar koku svetimtaučiu, pramokusiu kalbėti tik iš knygų. Ilgosios galūnės yra normalios tikrai tam tikro stiliaus rašomojoje kalboje – šnekamoji kalba praktiškai jų nebeturi.

Kalbamajame tyrime išryškėjo abiejų žurnalistų polinkio trumpinti žodžių gramatinės formos sąsajos su interakcijos pobūdžiu. Kai kalba buvo mažiau spontaniška ir turėjo daugiau monologinio kalbėjimo bruožų, o adresatas nekonkretus, beveik be išimčių išlaikytos ilgosios žodžių formos, o dialogui būdinga trumpųjų ir ilgųjų formų kaita. Polinkiui vartoti ilgąsias formas monologe neturėjo įtakos nei adresatas, nei tema, nei laidos pobūdis.

Monologinis kalbėjimas ir trumpinimas. Surinktos medžiagos analizė leido išskirti tris monologinio kalbėjimo aplinkybių tipus: 1) įžanginės ar baigiamosios laidos ar laidos dalies frazės; 2) tiesioginis kreipimasis į žiūrovus; 3) stilistiškai žymėti pasakymai, kuriais imituotas kalbėjimas kito vardu ir / arba siekta sukurti iškilmingumą.

Įžanginėse ar baigiamosiose laidos ar laidos dalies frazėse polinkis išlaikyti ilgąsias žodžių formas sietinas su tuo, kad laidos paprastai vyksta pagal iš anksto parengtą scenarijų, o tiek visos laidos, tiek laidos epizodų įžanginės ar užbaigiamosios frazės neretai būna iš anksto surepetuotos, be to, tai tipiškos kiekvienos laidos dalys, esama nusistovėjusių kalbėjimo klišių (b):

a) NVYR3: O dabar, apsiverkę iš džiaugsmo, į studiją kviečiame Seimo narį! [laidos pradžioje]

- b) MVYR2, MVYR3: Likite su [pavadinimas] televizija. [prieš reklamą ir laidos pabaigoje, žiūrima į kamerą]
- c) NVYR2: Ką gi, atėjo laikas pristatyti mūsų pagrindinį svečią ši vakarą, tai yra tas žmogus, kurį mes ilgai anonsavome, [Vardas Pavardė]. Aišku, galima sakyti... Palaukit, dar ne laikas! [Pastaba ne laiku į studiją atėjusiam svečiui, svečias grįžta į užkulisius, tęsiama toliau]. Tai yra žmogus, kurį mes ilgai kalbinomės, bandėme prisišaukti, šliaužiojome aplink jį keliais, skambinomės skambučiais naktimis ir pagaliau po penkių metų pastangų, jisai mūsų studijoje. [laidos pradžioje]

Skirtis tarp monologinio ir dialoginio kalbėjimo aiškiai matyti (c) pavyzdyje – laidos svečiui adresuotoje ir dialoginiam kalbėjimui priskirtinoje pastaboje „Palaukit, dar ne laikas!“ pavartota sutrumpinta forma. Bendrinės kalbos vartosenos sąsajų su interakcijos pobūdžiu, tai yra to, kad TV laidų pradžioje ir pabaigoje paprastai laikomasi oficialesnio ir bendrinei kalbai artimesnio kodo, pastebėta ir čekų žiniasklaidos tyrimuose (Hedin 2002: 136).

Antrasis aplinkybių tipas apima tuos pasakymus, kuriais laidos vedėjas tiesiogiai kreipiasi į TV žiūrovus. Monologiniam kalbėjimui šio tipo pasakymai priskirtini dėl to, kad laidos vedėjas nesitiki atsako, žiūrovai tiesiogiai nedalyvauja pokalbyje, o yra tik pasyvūs stebėtojai. Tiesioginį kreipimąsi nustatyti nėra sunku, nes paprastai pasakymo metu žiūrima tiesiai į kamerą (a, b) ir / arba adresatas būna įvardytas eksplicitiškai. Manytina, kad ilgąją gramatinę formą lėmė būtent kreipinys.

- a) NVYR2: Bet jūs pažiūrėkite į šitą mažą fašistuką, žiūrintį iš padilbų, kaip ko-kokia pasiutusi katė. [kamera priartina vaizdą, patvirtinant, kad pasakymo adresatas – laidos žiūrovai]
- b) NVYR2: E, gerai, mes dar grįšime pas [Vardas Pavardė], kol nuveiksime kai kuriuos kitus dalykus... [prieš kitą laidos epizodą; žiūrima į kamerą]

Trečiasis aplinkybių tipas apima stilistiškai žymėtus pasakymus, kuriais imituojamas kalbėjimas kito vardu ir / arba siekiama sukurti tam tikrą iškilmingumą:

- a) NVYR2: Kiekvienoje mūsų laidoje dvi laimingos merginos laimės vakarienę su žvaigžde. Su geriausia Lietuvos žvaigžde. Žvaigždžių mes, kaip matote, turime daug, ir, mano asistente, prašau sukite ratą.
- b) NVYR2: [Vardas], visos mūsų filmavimo grupės, visų darbuotojų vardu, visų mūsų pažįstamų žmonių vardu, mes norime Jums pareikšti didelę užuojautą netekus darbo.

Gramatinių formų trumpinimas pokalbyje. Žurnalistų polinkiui trumpinti gramatinės žodžių formas pokalbyje su laidų pašnekovais ištirti buvo atliktas nedidelis kiekybinis tyrimas, skaičiuotas santykis tarp to, kiek kartų laidos vedėjas pavartojo

sutrumpintas žodžių formas, ir visų atvejų, kai gramatinės žodžių formos galėjo būti sutrumpintos¹².

5 lentelė. Gramatinių formų trumpinimo atvejai (proc.)

Pašnekovų socialinis statusas	M	N	Pašnekovų amžius
Visuomenės atstovai, paprasti kalbėtojai (MO1, VYR1)	44,23 (2)	–	25–35 metai
Žinomas pramogų pasaulio atstovas, politikas (VYR2)	51,61 (1)	68,35 (1)	42 metai
Žinomas politikas (VYR3)	40,48 (3)	50 (3)	42 metai
Žinomas intelektualas (VYR4)	–	57,55 (2)	78 metai
Vidutinis trumpinimo įvertis	45,44	58,63	

Iš pateiktos lentelės matyti, kad pramoginėse laidose N sutrumpintos gramatinės žodžių formos vartotos kiek dažniau nei publicistinėse M. Apskritai N laidos vedėjas buvo labiau linkęs gramatines žodžių formas trumpinti nei išlaikyti ilgąsias, nors ir nedaug. Panašu, kad palyginti nežymų skirtumą lėmė tai, kad ilgųjų ir trumpųjų formų kaita pokalbyje yra bene mažiausiai sąmoningas reiškinys iš visų tirtų aspektų.

Abu žurnalistai sutrumpintas formas rečiausiai vartojo kalbėdami su gerai žinomu politiku VYR3. Be to, kad, kaip jau anksčiau aptarta, žurnalistas M į politiką VYR3 visais atvejais kreipėsi mandagiaja daugiskaita *jūs*, taip pat buvo dažniau linkęs išlaikyti ilgąsias daugiskaitines veiksmažodžių formas. Žurnalistas N, nors ir į VYR3 dažniau kreipėsi vienaskaitinėmis formomis, ilgąsias žodžių formas išlaikė dažniau nei kalbindamas kitus pašnekovus. Abiejų žurnalistų polinkis MVYR3 ir NVYR3 laidose išlaikyti ilgąsias gramatines žodžių formas sietinas su pašnekovo socialiniu statusu.

Kiek netikėta tai, kad antroje vietoje pagal sutrumpintų gramatinių žodžių formų vartojimą atsidūrė MMOVYR1 ir NVYR4 laidos. Tyrimo pradžioje tikėtasi, kad M laidos vedėjas kalbindamas visuomenės atstovus, viešai nežinomus asmenis, turėtų kalbėti paprastesne, kasdieniškesne kalba nei laidose su viešai žinomais asmenimis VYR2 ir VYR3. Tokie rezultatai aiškintini akomodacijos teorija – M laidos vedėjas aptariamam atveju galėjo pasirinkti kalbinės divergencijos¹³ strategiją kaip būdą atskirti nuo pokalbio dalyvių, parodyti oficialesnį savo statusą.

Sudėtinga paaiškinti gramatinių formų trumpinimo NVYR4 laidoje rezultatus. Pradžioje manyta, kad žurnalistu N kalba pokalbyje su garbaus amžiaus gerai žinomu, autoritetingu ir visuomenės eruditu laikomu asmeniu turėtų turėti daugiausia oficialiajai vartosenai būdingų bruožų. Vienas iš galimų paaiškinimų, kad gramatinių formų trumpinimą NVYR4 laidoje galėjo lemti asimetriškas santykis tarp pašnekovų – VYR4 į laidos vedėją kreipėsi *tu* (pramaišiu su *jūs*), žurnalistas N vartojo

¹² Į skaičiavimus nebuvo įtraukti ankstesniame skyrelyje aptarti tipologiškai skirtingi monologinio kalbėjimo atvejai.

¹³ Apie akomodaciją ir divergenciją žr. Trudgill 2003: 3; Spolsky 1998: 42–43; Tamaševičius 2009.

daugiskaitinę kreipimosi formą *jūs*, o trumpąsias gramatines formas galėjo rinktis bandydamas kompensuoti kreipinio oficialumą.

Dažniausiai gramatines žodžių formas abiejų laidų vedėjai trumpino kalbėdami su neseniai politiku tapusiu žinomu pramogų pasaulio atstovu VYR2. Žurnalistas M netgi buvo linkęs, kad ir nežymiai, dažniau vartoti sutrumpintas žodžių formas, nei išlaikyti ilgąsias (51,61 proc.), nors pokalbyje ir vartotos daugiskaitinės kreipimosi formos. Tokie rezultatai aiškintini pokalbio dalyvių asmeniniu santykiu ir pažinties laipsniu – kaip jau užsiminta, laidos vedėją M ir jo pašnekovą VYR2 sieja kolegiški bendro darbo žiniasklaidoje santykiai. Atkreiptinas dėmesys, kad būtent gramatinių formų trumpinimas, kaip mažiau valingas reiškinys, galėtų būti vienas iš veiksnių, išduodančių tarp pašnekovų esant tam tikrą asmeninį santykį, nors pokalbyje gali būti vartojamos ir daugiskaitinės kreipimosi formos.

IŠVADOS

Tyrimo hipotezė, kad pramoginės laidos vedėjas turėtų kalbėti paprastesne kalba nei akademinė auditorijai skirtos ir visuomeninius klausimus nagrinėjančios publicistinės laidos vedėjas, pasitvirtino tik iš dalies. Paaiškėjo, kad skirtingo pobūdžio laidų vedėjų kalba labiau skiriasi pagal sąmoningai lengviau kontroliuojamų kintamųjų (vienaskaitinių kreipimosi formų ir šnekamajai kalbai būdingos leksikos) vartoseną, o pagal sunkiau sąmoningai kontroliuojamus kintamuosius (sutrumpintas gramatines formas ir pertarus) tirtų žurnalistų kalbos vartosenos skirtumai ne tokie ryškūs. Tokie rezultatai tik patvirtina, kad tiek publicistinės, tiek pramoginės laidos vedėjų pasirinkimas, kur kalbėti paprastąja kalba, o kur bendrine, yra sąmoningas, renkamasi derinantis prie adresato, pašnekovo ar siekiant tam tikrų komunikacinių tikslų.

Publicistinės laidos vedėjas tirtose laidose vartojo tik daugiskaitines kreipimosi formas, o pramoginę laidą vedusio žurnalisto kalboje kreipimosi formų pasirinkimas įvairavo priklausomai nuo adresato ir komunikacinių tikslų. Daugiskaitinių kreipimosi formų pasirinkimui pramoginės laidos vedėjo kalboje įtakos turėjo adresato amžius ir socialiniai vaidmenys, ypač tais atvejais, kai iš stilistinių paskatų pastaraisiais buvo žaidžiama. Vienaskaitinių kreipimosi formų pasirinkimą šio žurnalisto kalboje lėmė pašnekovų asmeninis santykis ir pažinties laipsnis.

Tirtų žurnalistų kalbos vartosenos kokybinė analizė atskleidė gramatinių formų trumpinimo sakytinėje kalboje priklausomybę nuo interakcijos pobūdžio. Ilgųjų gramatinių formų vartoseną laikytina ryškiu monologinio kalbėjimo bruožu, o gramatinių formų trumpinimas – dialoginio kalbėjimo ypatybe. Šiai priklausomybei patvirtinti (arba paneigti) reikėtų atlikti didesnės imties kiekybinių ir kokybinių sakytinės kalbos tyrimų. Abu žurnalistai monologinio kalbėjimo situacijoje beveik

be išimčių išlaikė ilgąsias gramatines žodžių formas, o dialoge gramatinių formų ilgumas įvairavo.

Publicistinės laidos vedėjas pokalbyje buvo labiau linkęs išlaikyti ilgąsias žodžių gramatines formas nei jas trumpinti, o pramoginės laidos vedėjas, priešingai, gramatines formas dažniau trumpino nei netrumpino. Abiejų žurnalistų kalboje pastebėta pašnekovo įtaka gramatinių formų trumpinimui. Tirtose žurnalistų N laidose, ten, kur buvo stilistiškai žaidžiama socialiniais vaidmenimis ir siekta iškilmingo tono, dažniau išlaikytos ilgosios gramatinės formos.

Nors tyrimo išvados dėl nedidelės imties vertintinos kaip sąlygiškos ir santykinės, jos teikia nurodomojo pobūdžio duomenų galimiams didesnės imties ir metodiškai labiau išbaigtiems sakytinės kalbos tyrimams. Toliau tirtinos pastebėtos vienaskaitinių ir daugiskaitinių kreipimosi formų pasirinkimo sąsajos su veiksmažodžių gramatinių formų trumpinimu sakytinėje kalboje. Tyrimų šia linkme duomenys galėtų suteikti naudingos medžiagos lietuvių mandagumo raiškos teorijai.

Tolesni viešosios sakytinės vartosenos tyrimai galėtų suteikti apčiuopiamų duomenų diskusijoms apie kalbos paprastėjimo požymius viešojoje erdvėje, ypač žiniasklaidoje, ir padėti pagrindus svarstymams apie galimai viešojoje erdvėje besiformuojančias dvi viešosios vartosenos normas – oficialiosios bendrinės kalbos ir kasdienei vartosenai artimesnės paprastosios bendrinės kalbos.

Skaistė Aleksandravičiūtė

A CLOSER LOOK AT THE LANGUAGE OF SPOKEN MEDIA

Summary

Aims to meet the different needs of the targeted audience result in the heterogeneity of media – different forms of expression and stylistic features of each media type determine the choice of a particular language code. Based on the findings of qualitative micro-sociolinguistic research carried out in 2009-2010, this paper aims to distinguish several salient differences of language usage in journalistic and entertainment genres of spoken media. The object of study was the elements of standard and ordinary language in spontaneous speech of two popular TV presenters. Particularly the usage of four linguistic variables was analyzed: singular model of address (pragmatic aspect), shortened grammatical forms (morphological aspect), discourse markers (discourse aspect), and colloquial lexis (lexical aspect).

The results of the qualitative analysis have confirmed the hypothesis that the television presenter of an entertainment talk show would speak a code closer to ordinary Lithuanian than the presenter of a journalistic programme. However, evidence suggests that differences are more significant in terms of the usage of consciously more easily controllable variables (singular forms of address and colloquial lexis), while in terms of less conscious variables (discourse markers and shortened grammatical forms) the difference is less significant. Despite some reservations, the research has proved that the choice of a particular Lithuanian variety – ordinary or standard – to be spoken in a particular context is a deliberate decision and is highly determined by the addressee (audience of the show and interlocutor of a particular conversation) and communication

objectives. Further research in this direction would contribute to debates on language simplification in public usage, especially in media, and would provide a sound basis for discussions about two emerging standards of Lithuanian – official and prescriptive Standard Lithuanian *vs* Common Lithuanian which is closer to everyday usage.

LITERATŪRA

- Akelaitis G. 2002: Pertarai ir šnekamosios kalbos normos. – *Bendrinės kalbos ribos*. Jono Jablonskio konferencija: teminis tezių rinkinys ir 10-osios konferencijos pranešimų tezės, Lietuvių kalbos institutas, 55–56.
- Billings A. C., Giles H. 2004: Assessing Language Attitudes: Speakers Evaluation Studies, *The handbook of applied linguistics*, Blackwell Publishing Ltd, 187–209.
- Coupland N. 2007: *Style. Language variation and identity*, Cambridge University Press.
- Dabašinskienė I. 2009: Trumpinimas ir dažnumo poveikis šnekamojoje kalboje. – *Darbai ir dienos* 50, 109–117.
- Fiske J. 2008: *Populiariosios kultūros supratimas*, Vilnius: Žara.
- Garrett P. 2001: Language attitudes and sociolinguistics. – *Journal of Sociolinguistics* 5, 626–630.
- Girčienė J. 2009: Daugiskaitinių ir vienaskaitinių kreipimosi formų konkurencija viešojoje sakytinėje vartosenoje. – *Kalbos kultūra* 82, 214–234.
- Girdenis A., Rosinas A. 1983: Dar kelios mintys dėl bendrinės kalbos kodifikacijos. – *Kultūros barai* 4, 67–69.
- Hedin T. 2002: The Dialogical Facade: Talk in Czech Television Talk Shows. – *Storylines. Media, Power and Identity in Modern Europe*. Ed. M. Hurd, T. Olsson, P. Åker, Stockholm: Hjalmarson & Högberg, 120–142.
- Hilbig I. 2009: *Lietuvių ir anglų lingvistinis mandagumas: prašymai*. Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas.
- Holmes J. 2008: *An Introduction to Sociolinguistics*, Pearson education limited.
- Kristiansen T. 2003: Language attitudes and language politics in Denmark. – *Journal of the Sociology of Language* 159, 57–71.
- Miliūnaitė R. 2006: *Apie kalbą ir mus*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2006.
- Milūnaitė R. 2009: *Dabartinės lietuvių kalbos vartosenos variantai*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2009.
- Spolsky B. 1998: *Sociolinguistics*, Oxford University Press.
- Tamaševičius G. 2009: Kalbos paprastėjimo polinkiai viešojoje erdvėje. – *Kalbos kultūra* 82, 138–148.
- Tamaševičius G. 2010: „Blogo“ kalba ir sociolingvistinė kompetencija. – *Darbai ir dienos* 54, 189–198.
- Trudgill P. 2003: *A Glossary of Sociolinguistics*, Edinburgh University Press.
- Vaicekauskienė L. 2010: Lietuvių kalbos normavimo šimtmetis. Daug ideologijų ir šiek tiek vartosenos. – *Naujasis Židinys-Aidai* 5–6, 165–172.
- Vaicekauskienė L. 2011: *Oficialioji lietuvių kalba yra negyva kalba*. Žurnalistas apie bendrinę kalbą televizijoje ir radijuje. – *Darbai ir dienos* 55, 191–207.